

NASIBA SABIROVA,
filologiya fanlari doktori, dotsent,
Xorazm viloyati PYMO 'MM
“Tillarni o‘qitish metodikasi”
kafedrası mudiri

XORAZM DOSTONCHILIGI RIVOJIDA “BAXSHI KITOBİ”NING O‘RNI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xorazm dostonchiligi taraqqiyotida “Baxshi kitobi”ning o‘rni haqida so‘z yuritiladi. “Baxshi kitobi”da aniq baxshilar shaxsi haqida biror ma‘lumot uchramasa ham, dostonlarning turli-tuman nusxalari haqida so‘z yuritilishi o‘sha davr doston ijrochilarining repertuari xususida aniq tasavvur bera olishi haqida fikrlar bildirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: *Xorazm dostonchiligi, “Baxshi kitobi”, baxshichilik san’ati, baxshi shaxsi, baxshilar piri, baxshichilik san’ati an’analari.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о роли “Книги бахши” в развитии Хорезмского эпоса. Хотя сведений о личности бахши в “Книге бахши” нет, сказано, что упоминание разных копий былин может дать ясное представление о репертуаре эпических исполнителей того времени.

Ключевые слова: *Хорезмский эпос, “Книга бахши”, искусство бахши, личность бахши, Пир бахши, традиции искусства бахши.*

ANNOTATION

This article talks about the role of “Bakhshi book” in the development of Khorezm epic. Although there is no information about the identity of the Bakhshis in the “Book of Bakhshi”, it is said that the mention of different copies of epics can give a clear idea about the repertoire of epic performers of that time.

Key words: *Khorezm epic, “Book of Bakhshi”, art of Bakhshi, personality of Bakhshi, Pir of Bakhshi, traditions of Bakhshi art.*

Xorazmda baxshichilik san’ati XIX asrga kelib yana rivojlanish bosqichiga qadam qo‘ydi. Xon saroyda maqomchilar, mashshoq va baxshilar saqlash an’alarini davom ettirdi. Xorazmda ham shomon, o‘zon, baxshi so‘zlari ishlatilib kelgan va hozirda baxshi atamasi keng ommalashgan. Baxshi shaxsining ilohiylashtirilishi ularning yuksak xotirasi va soz, so‘z sohibi ekanligi bilan aloqadordir. Ushbu kasb egalarining do‘mbira jo‘rligida doston kuylashlari X-XI asrlar bilan aloqador degan fikrlar mavjud. Bizningcha, bu hodisa ancha qadimiy

bo'lishi ham mumkin. Qadimgi xorazm qal'alaridagi "Arfachi ayol xonasi"dagi rasmlar bunga asos bo'lishi mumkin."Baxshi kitobi"da aniq baxshilar shaxsi haqida biror ma'lumot uchramasa ham, dostonlarning turli-tuman nusxalari haqida so'z yuritilishi o'sha davr doston ijrochilarining repertuari xususida aniq tasavvur bera oladi. Herman Vamberi Xivadan jo'nab ketgandan keyin bir yil o'tgach, Sayyid Muhammadxon olamdan o'tib, Xiva xonligi taxtiga uning o'g'li Muhammad Rahimxon Feruz o'tirdi. Feruz davrida Xiva xonligida adabiyot va san'atning rivojlanishi yangi bosqichga ko'tarildi. Yangi xon shoir, bastakor va sozandalik xislatlariga ega bo'lgan iste'dodli shaxs edi. Uning davrida Komil Xorazmiy tomonidan "Tanbur chizig'i" deb atalmish musiqa yozuvi – nota ham kashf etildi. "Xorazm musiqiy tarixchasi" mualliflari o'z asarlarida Feruz davridagi taniqli baxshilar haqida ayrim ma'lumotlarni keltirib o'tishgan. Ularning yozishlaricha, "Dostonchilar ikkiga ayriladur. Biri baxshi, yana biri esa jirchilardur. Baxshilar bulamon, dutor, g'irjak ilan soz etarlar. Jirchilar esa, yolg'iz qovuz bilandur". Kitobcha mualliflari tubandagi baxshi va jirovlar haqida ba'zi ma'lumotlarni keltirganlar.

Rizo baxshi. Mazkur baxshi gurlanlik bo'lib, Feruzxonning xos baxshisi va jirchisi bo'lgan. Rizo baxshi xonning uyquga ketishi oldidan unga qiziqli rivoyatlar, hikoyatlar so'zlab bergan, laparlar ijro qilgan. Uning "Bejilov" degan laqabi bo'lgan. Chunki, uni xonning yaqin baxshisi bo'lgani uchun "bejilov" – jilovsiz, erkin laqabi bilan atashgan.

"Xorazm musiqiy tarixchasi"da uning repertuaridagi laparidan uchta band keltirilgan. Ularni biz baxshi biografiyasini berishda keltirib o'tamiz. Suyav baxshi. Suyav aslida turkmanlarning chovdur urug'idan bo'lib, o'zbek, turkman va qoraqalpoq tillarida bemalol doston kuylay olgan. U ayni paytda shoir, bastakor va doston ijrochisi bo'lgan. "Xorazm musiqiy tarixchasi"da bastalagan "ilg'or", "ilg'or sarpardasi", "Ko'r qiz", "Eshvoy", "Sho ko'chdi", "Muxammas", "Shohsanam" kabi kuylar qayd qilingan. Muhammad Rahimxon II davrida Ernafas baxshi, Avaz bola, Nurilla baxshi (laqabi tandir) kabi mashhur doston ijrochilari ham yashab o'tgan. Ammo ularning biografiyasi "Musiqiy tarixcha"da berilmagan. Muhammad Rahimxon II davrida baxshichilik an'analari yuksak cho'qqiga chiqqan. Mashhur baxshi Qurbonnazar Abdullayev – Bola baxshi ham o'sha davrning mahsuli. U o'n yoshlaridanoq doston kuylashni boshlagan. Keksalarning rivoyat qilishlaricha, Bola baxshi o'z qishlog'idagi bog'ida "G'arib oshiq"ni kuylab turganida dutori dastasiga bulbul kelib qo'nadi. Aslida bulbul uning musiqasi va ovozigina maftun bo'lib, daraxtdan pastga tushadi. Qurbonnazar esa yosh bola bo'lganidan masalaning mohiyatiga tushunmasdan, kuylashni to'xtatib, bulbulni ushlamoqchi bo'ladi. Bulbul esa qochadi, yosh baxshi dutorini tashlab uni quva ketadi. O'sha paytda davrada doston tinglab o'tirgan qishloq oqsoqoli bu voqeaga qarab: – Qurbonnazar baribir bola-da, bo'lmasa qushni quvib ketarmidi, deydi. Shundan keyin Qurbonnazarni Bola baxshi deb atash rasm bo'lgan ekan. Shunisi qiziqki baxshi dutoriga qush qo'nishi bilan aloqador rivoyat Ergash shoirning otasi Jumanbulbul haqida ham to'qilgan:

"Jumanbulbul mashrab tabiatli kishi bo'lgan. Eski odat bo'yicha, dostonchi chodir ichida aytsa, xotin-qizlar tashqarida o'tirib eshitgan. Sarimsoq baxshi (1872-1938) o'spirinlik chog'larida sho'xlik qilib, Jumanbulbul yaxshi aytsin deb, chodir ichida doston aytayotgan Jumanbulbulni tashqarida o'tirib har zamon ayolchasiga turtib qo'ysa, shoir qaynab, chilladagi norday bo'lib ketar ekan... Ana endi Jumanbulbulning dostonini eshitgan edi! G'azalay dodlab, charx urib kelib do'mbirasiga qo'nar edi. Ergash shoir otasining bolalikdan qo'shiq aytganini ta'kidlaydi:

O'n yoshida aytgan yig'inga kirib. Odamlar orasida Ergash shoirning bu so'zini tasdiqlaydigan rivoyat yuradi. Juman bola ekan, o'ynab qoladi. Boqib yurgan qo'ylari elning ekiniga tushib

ketadi. Shuning uchun cho‘pon bola qo‘rqib qochib qoladi. Shu rivoyatning boshqa bir variantida aytilishicha, o‘gay ona zulmidan bezib, uydan chiqib ketadi. Xullas, u yurib-yurib, ochiqib-tolqib, bir joyda yakka tutning tagida uxlab qoladi. O‘ngidami-tushidami, bir past sarg‘aldoq degan qush paydo bo‘lib, Jumanning boshida aylanib-o‘rgilib, sayrayveradi, sayrayveradi... Sarg‘aldoq birdan sariq to‘nli, oppoq soqolli odamga aylanadi. Bolaga: “Manglayingga beraymi, tanglayingga?...” – deydi. Bola boyaqish och emasmi, tanglayingga, degani taom bo‘lsa kerak deb, tanglayimga bering, deydi. “Bo‘lmasa, yum ko‘zingni, och og‘zingni...” Bola ko‘zini yumib, og‘zini ochadi. Oqsoqol uning og‘ziga nafasini uflaydi. O‘sha zahoti Juman og‘zidan ko‘pik sochib, mast bo‘lib doston ayta boshlaydi.

Baxshilar iste‘dodining g‘oyibdan kelishi, ularning ilohiy xususiyatlariga bag‘ishlangan bunday rivoyatlarning to‘qilishi bejiz emas. Ushbu kasbning qadimiy ildizlari shomonlikka borib taqaladi. Shomonlarning ilohiy qudrati hozirgacha o‘z akssadosini yo‘qotgan emas.

Muhammad Rahimxon II davri va undan keyingi paytlarda yashab ijod qilgan baxshilar haqida to‘la ma‘lumotni Bola baxshi hikoya qilib bergan.

Bundan tashqari 1873-yilda Xiva xonligi ruslar tomonidan istilo qilingach, Xivaga rus sharqshunoslarining safarga kelishi uchun qulay sharoit yuzaga keladi. Qolaversa, ularni xonlikdagi madaniy hayot qiziqtirib qoladi. Chunki rus istilosi davrida A.L.Kun boshchiligidagi kelgan bir guruh sharqshunoslarning xon kutubxonasidagi eng nodir kitoblarni olib ketishlari boshqa ko‘pgina sharqshunos olimlarni qiziqtirib qolgan edi. O‘sha sharqshunos olimlardan bittasi A.N.Samoylovichdir. U 1908-yilda Xorazmga kelib, vohada tarqalgan “Go‘ro‘g‘li” va “oshiq” dostonlari, ularning ijrochilari haqida eng muhim ma‘lumotlarni to‘pladi. U Xorazmda bo‘lgan paytida dostonchilikning eng faol markazi bo‘lgan Po‘rsiga boradi. (Turkmanistonning hozirgi Bo‘ldimsoz tumani markazi) “Men Po‘rsida butun xonlikda eng mashhur bo‘lgan 58 yashar chovdur (urug‘ nomi) Suyav baxshining aytganlarini tingladim”, deb yozadi u. A.N.Samoylovich Xivada bo‘lganida baxshilar ijrosini bevosita tinglagani xaqida quyidagicha ma‘lumot beradi “Xivalik baxshining o‘zi dutor chalib, kitobiy dostonni ijro etayotganida ikki sozanda bulamon chalishib, unga jo‘r bo‘lib turishadi”. Demak, A.N. Samoylovich bu masalaga H.Vamberiga o‘xshab yuzaki munosabatda bo‘lmagan. Sharqshunos olimning po‘rsilik Suyav baxshidan olgan ma‘lumotlariga qaraganda Po‘rsi dostonchilik maktabiga o‘sha paytda Suyav baxshi boshchilik qilib, atrofiga ko‘plab o‘zbek, turkman va qoraqalpoq baxshilarini jamlagan va turkman o‘zbek hamda qoraqalpoq tillarida doston kuylagan. Suyav baxshi o‘z ustoz o‘zbek baxshisi G‘aribniyoz va undan oldin o‘tgan o‘zbek baxshilari Eshvoy, Otash, Nurjon, Niyozmat baxshilar haqida ma‘lumot beradi. Suyavning o‘zi 1850-yilda Po‘rsining Seitnazar go‘mmachi ovulida tug‘ilgan. Yuqorida nomi keltirilgan baxshilar XIX asrning birinchi yarmida yashab ijod qilishgan. XIX asrning ikkinchi yarmida Abdurahim, Muso, Otaniyoz, Otajon, Rizo baxshilar Suyav bilan bir davrda faoliyat ko‘rsatishgan. Taniqli folklorshunos Qalli Ayimbetovning yozishicha Qo‘ng‘irot, Po‘rsi, Xo‘jayli atroflarida bu baxshilardan keyin Odilboy, O‘rinboy, Ollayor, Qutim baxshilarning doston kuylaganliklari haqida ma‘lumotlar bor. Asrimizning boshlarida Xo‘jyoz (qipchoq), Ahmad, Qo‘chqor (Mang‘it), Xo‘jyoz garmonchi (Shabboz), Qo‘shako‘r (To‘rtko‘l), Eshniyoz (Qo‘ng‘irot), Jumanazar (Yangiariq), Xo‘jik baxshilar mashhur bo‘lganlar. Afsuski, ushbu baxshilarning hayotiga oid batafsil ma‘lumotlar saqlanib qolmagan. Ayrim baxshilar hayoti haqidagi ma‘lumotlar esa ularning zamondoshlari esdaliklari orqali yetib kelgan. Masalan, Madrahim Yoqubov Sheroziy XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashagan quyidagi baxshilarning ayanchli taqdiri to‘g‘risida xotiralar qoldirgan:

Erniyoz baxshi. Qo'shko'pirning O'zbekiyop qishlog'ida yashagan. Xonning qarindoshi Saidabdullaning to'yiga bormagani uchun burnidan ip o'tkazilib qo'shiq aytirilgan. Jumyoz baxshi. Hazoraspda yashagan. Ziyofatga kechikib kelgani uchun Saidmurod bojimonning o'g'li hovuzga itarib yuborgan. O'pkasi shamollab o'lgan. Biz quyida hayotiy faoliyati haqida ayrim hujjatlar saqlanib qolgan baxshilar haqida qisqacha ma'lumot beramiz. G'aribniyoz. Tarix sahifalariga nazar tashlasak, Xorazm vohasida yashab kelgan turli millatlar do'stligiga oid ko'pgina faktlarga duch kelish mumkin. Bu narsa xalq epik ijodiyotining vakillari bo'lgan baxshilarning ustozlik-shogirdlik an'analarida ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanadi. XVIII – XIX asrlar turkiy xalqlar dostonchiligining eng gullagan davri bo'lib, o'sha davrlarda Xorazm vohasida juda ko'p talantli baxshilar yashab ijod qilgan. Ulardan qirqdan ko'prog'ining nomi ma'lum bo'lsa-da, faoliyati haqida juda kam ma'lumotlar saqlanib qolgan. XIX asr o'rtalarida yashagan shoir-baxshi G'aribniyoz haqida ham shu fikrni aytish mumkin. Shoir taqdiri haqida so'zlashdan oldin uning shogirdi-turkman baxshisi Suyav (suyanch, tayanch, yelkadosh) haqida oz bo'lsa-da, to'xtalishga to'g'ri keladi. Akademik A.N.Samoylovich o'z asarlarida Po'rsida Toshhovuz viloyatining hozirgi Bo'ldimsoz tumanida yashagan Suyav baxshi haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Uning turkman, o'zbek, qoraqalpoq tillarida doston kuylaganini ta'kidlab, baxshining 58 yoshda ekanligini aytib o'tadi. Olimning Xorazm vohasiga 1908-yilda kelganligini hisobga olsak, baxshining tavalludi 1850-yil bo'lib chiqadi. Suyav baxshining repertuaridagi ko'plab doston va termalar turkman, o'zbek, qoraqalpoq baxshilari ijodida hozirgacha yashab kelmoqda. 1985 yilda vafot etgan gurlanlik Sakrak baxshi (Jumaboy Xudayberganov), mang'itlik Tursun baxshi Po'rsi dostonchilik maktabining so'nggi vakillari bo'lishgan. Suyav baxshi repertuarida "Eshvoy" qo'shig'i alohida o'rin tutgan. Mazkur qo'shiq XVIII asrda Po'rsi atroflarida yashagan o'zbek baxshisi Eshvoyga bag'ishlangan bo'lib, unda baxshining oliyjanob xislatlari ta'rif etiladi.

Eshvoy bormay hech kim to'yin ko'rmadi,

Yuzin ko'rmay qizlar vakil bermadi.

Fisqu fujur, harom ishga yurmadi,

Shu qilig'in ellar suydi Eshvoyning.

Shu paytgacha bu qo'shiq Suyav baxshi ijodiga nisbatan berilar edi. Biroq xalq oasida yurgan bu qo'shiqning turli variantlarini qiyoslasak, masalaning boshqa bir muhim tomoni ham oydinlashgandek bo'ladi:

Eshvoy Otash, Nurjon bilan soz etdi,

Besh kunlik umrini sarafroz etdi.

O'lgandan so'ng vasfin G'aribniyoz aytdi,

Soz-so'z bilan umri o'tdi Eshvoyning.

She'rning mazkur bandi uning G'aribniyozga tegishli ekanligini to'la tasdiqlaydi. Demak, "Eshvoy" qo'shig'ini ijod qilgan va unga kuy bastalagan kishi Suyavning ustoz G'aribniyoz bo'lib chiqadi. Qoraqalpoq fol'klorshunosi professor Q.Ayimbetov 1968-yilda Nukusda bosilgan "Xalq donoligi" kitobida Suyav baxshidan burun va u bilan bir davrda Eshvoy, Otash, G'aribniyoz kabi taniqli baxshilar yashab, ijod qilganliklarini ko'rsatib o'tadi. XVIII asrda yashagan Eshvoy baxshi va uning shogirdi G'aribniyoz to'g'risida ko'pgina ma'lumotlar mavjud. Shoirning "Eshvoy", "Ko'zlarim" degan qo'shiqlari 1963-yilda Ashxobodda nashr etilgan "Marjon donalar", 1965-yilda Nukusda bosilgan "Qoraqalpoq xalq qo'shiqlari" kitoblariga kiritilgan. Kuzatishlarga qaraganda iste'dodli baxshi G'aribniyoz o'z ustoziga bag'ishlab "Eshvoy" she'rini yaratgan va unga maxsus kuy bastalagan. Bu kuy ba'zan doston qo'shiqlari bilan aytilib hozirgacha yashab kelmoqda.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Nazira Yusupova repertuaridagi "Eshvoy" qo'shig'i buning yorqin misolidir. O'z navbatida bu kuy turkman va qoraqalpoq baxshilari va xonandalari repertuarida ham mavjud. Suyav baxshi bu qo'shiqni ustozining merosi sifatida mahorat bilan kuylab, bizgacha yashab kelishida ko'pri bo'lib xizmat etgan. "Ko'zlarim" she'ri mazmuniga qaraganda shoir umrining oxirida ko'r bo'lib qolgan. Buni o'z she'rida iztirob bilan bayon qiladi:

*Ikki kam ellikka borganda aziz yoshim mening,
Buncha dardga duch kelibdur bu g'arib boshim mening.
Sarmalab-izlab topib, og'u bo'lar oshim mening,
Yetti jahonni ko'rgali yo'q erur yo'ldoshim mening,
Qayg'u g'am-g'ussa bilan yo'ygan nahorim ko'zlarim.*

Ko'zi ojizligi sababli shoir xalq orasida ba'zan Matniyoz Qori nomi bilan ham tilga olinadi. Mang'itlik Xudargan baxshi, to'rtko'llik Abdulla baxshilar bilan bo'lgan suhbatda G'aribniyozning "O'tgandir" nomli she'ri borligi ham ma'lum bo'ldi. Bu she'r xivalik Shukur Qori repertuarida ayrim o'zgarishlar bilan saqlanib qolgan. Shoirning yuqorida tilga olingan "Eshvoy", "Ko'zlarim" kabi she'rlarining o'zbekcha variantlari turkman va qoraqalpoqcha matnlardan hajman ko'pligi, ayniqsa, "Ko'zlarim" she'ri aruzga ko'proq mos kelishi va boshqa ayrim xususiyatlari bilan ajralib turadi. Albatta, xalq orasida uning boshqa she'rlari ham saqlanib qolgan bo'lishi mumkin. Buni kelajakdagi izlanishlar tasdiqlasa ajab emas. Biroq hozircha qo'limizda bo'lgan ikki-uch she'r ham G'aribniyozning iste'dodli shoir, baxshi bo'lganligidan darak beradi. Shoirning qaysi millatga mansub ekanligini aniqlash uchun urinib o'tirishning hojati bo'lmasa kerak. Negaki, u o'zbek baxshisiga shogird, turkman baxshisiga ustoz bo'lgan. Vohadagi barcha xalqlarga uch tilda doston kuylab, bab-baravar xizmat qilgan. Bu esa qadimiy do'stligimizning yana bir qudratli timsolidir. Shoirning o'zbek tilidagi adabiy merosini izlash, to'plash va tadqiq qilish foydadan xoli emas.

Eshvoy baxshi. XIX asrning iste'dodli dostonchisi Eshvoy baxshi 1839-yili Xorazm viloyati Shovot tumanidagi Dorichi qishlog'ida tug'ilgan. 15-16 yoshlarida doston yo'llari bo'yicha kuylarni o'rganib, qo'shiq ayta boshlagan. Ilgari yashab o'tgan baxshilarning aytishicha u shoir, bastakor, xonanda bo'lgan. Eshvoy baxshi mashhur sozanda bo'lganki, xalq uning faoliyati haqida ko'plab qo'shiqlar to'qigan:

Eshvoy baxshi ovoza,
Qibla yonda darboza,
Palovlari ko'p mazali
Kuyla Eshvoy, tillaringdan.

Qariyalarning eslashiga qaraganda, Xiva xoni Muhammad Rahimxon (Feruz) Eshvoy baxshini to'yga taklif qilgan. Baxshi o'tlanib, qo'lda dutori bilan yo'lda borayotganida, Qo'shko'pirning Taqir qishlog'iga yetganida, bir kambag'alning to'yi ustidan chiqib, o'sha yerda tutilib qoladi. Natijada Eshvoy baxshi xon g'azabiga uchraydi. G'azablangan xon baxshini Kalta minoradan tashlab o'ldirishga hukm qiladi. Buni eshitgan Xiva xalqi baxshining hayotini saqlab qolish uchun minora tagiga to'shak somon, g'oli-paloslarni to'shaydilar. U g'oli-palos ustiga yiqilib, omon qoladi. Bu voqeani eshitgan xon Eshvoy baxshini huzuriga chaqirtirib, "Mening o'zim ham sening o'limingni istamagan edim", - deb uni qo'yib yuboradi. Bu haqda bizga yetib kelgan to'rtliklardan biri:

Eshvoy degan dorichining bolasi,
Baxshidan aylansin Xiva qal'asi
Tagiga to'shaldi g'oli-palosi,
Tingla, Eshvoy jonlaringa bandiman.

Baxshining qabri Ko'hna Urganchda joylashgan. Uning o'g'li O'rinboy baxshi sifatida tanilib, ko'pgina dostonlarni kuylab kelgan.

Ma'lumki, Xorazm dostonlarining musiqa qismi alohida-alohida mustaqil kuylardan iborat. Bola baxshining ma'lumot berishicha ular 72 kuyni tashkil etgan. Shulardan bir qismini Eshvoy baxshi yaratgan: Eshvoy I, Eshvoy II, Turkman Eshvoyi, Urganjiy, Qurd Eshvoyi, Farg'ona Eshvoyi va boshqalar. Shovot tumanida "Eshvoy cho'li" degan yalanglik bor. Aytishlaricha, baxshi o'sha cho'lni kesib o'tishda qo'shiq kuylar ekan. Yosh baxshilar o'sha cho'lda tunab qolishsa, tushida ustoz baxshining ovozi eshitilarmish. Bu hodisa ularga Eshvoy baxshining fotiha berishi deb hisoblanar ekan. Eshvoy baxshining "Go'ro'g'li" turkumidagi 16 dostonni yoddan bilganligi haqida ma'lumotlar bor. Shuningdek u "Oshiq" turkumi dostonlaridan ham ko'pchiligini bilgan. Eshvoy baxshi ijodi va hayotini o'rganish, uni xalqimizga yetkazish folklorshunosligimiz oldida turgan ham muhim vazifalardan biridir.

Umuman, xulosa qilib aytganda, Xorazmda dastlabki baxshi va baxshilar piri hisoblangan tarixiy shaxs (1115-1191) Oshiq Oydin (Oshug'iddin Umar Suxravardiy) bo'lib, u hozirda ham baxshilarning homiysi hisoblanadi. Uning shaxsi ham ilohiylashtirilgan. Tarixiy manbalarga ko'ra Oshiq Oydin soz va so'z ustasi va ayni paytda davlat arbobi bo'lgan. Musiqa to'g'risida risola ham bitgan. Uning xorazmshohlar hukmronligi davrida yashaganini hisobga olsak, o'sha davrlarda baxshichilik san'atining rivojlangan davri bo'lganligini anglab olish mumkin bo'ladi. Oshiq Oydin pirdan keyin turkiy olamda dong taratgan o'zon, shomon, baxshi Qo'rqut otadir. O'rta Osiyoda bitilgan "Do'st Sulton tarixi"da Qo'rqut ota baxshilar piri sifatida tilga olinadi. Abulg'oziy Bahodirxon uni donishmand vazir deb bersa, Rashididdin asarlarida baxshi, o'zon sifatida tasvirlanadi. "Kitobi dadam Qo'rqut"da u donishmand oqsoqol tarzida namoyon bo'ladi. Bu shaxs haqida turli afsona va rivoyatlar tarqalgan. Ularda Qo'rqut ota shomon, o'zon, davlat arbobi, vazir, donishmand sifatida ko'zga tashlanadi. Uning baxshi qiyofasidagi obrazi hamisha yorqin ko'rinadi. Ammo uning tarixiy prototipini izlashga asos topilmagan. "Qo'rqut ota kitobi" yaratilgan davrda Chingiz bosqini oqibatida Xorazmda baxshichilik san'ati tanazzul bosqichini boshdan kechirayotgan edi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda mazkur kitob ham O'rta Osiyoda yaratilib keyin Kavkazga ko'chgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avaz S. Madrahimov O. Madrahim Sheroziy. – T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot – matbaa birlashmasi, 1991. – B.31. (182)
2. Ergashevna, S. N. (2021, November). *TRADITIONS OF KHOREZM CALIPHATE AND THEIR PECULIARITIES. In Archive of Conferences* (pp. 120-123).
3. Самойлович А.Н. Краткий отчёт о поездке в Ташкент и Бухару и в Хивинское ханства в 1908 году. //Известие русского комитета для изучения Средней и Восточной Азии в историческом, лингвистическом и этнографическом отношениях. СПб., 1909, №9, – С. 21-22
4. Sabirova, N. E. (2022). *Xorazm vohasida baxshi ijrochiligi genezisi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 656-663.
5. Qo'shmoqov M. Chechaklikda so'zga suvdayin oqib. – T.: "Adabiyot va san'at", 1978. – B.93-94. (168)